

NAKÖPIIRISSÄ — I SYNFALTET

ILKKA HEISKANEN

METODOLOGINEN TUTKIMUS SOSIAALITETEISSÄ — PERUSTEET JA TAVOITTEET

Metodologisen tutkimuksen tavoitteeksi voisi hyvin yleisesti sanoa tieteen talon järjestykseen panoa tieteellisen tutkimuksen eri osa-alueilla. Metodologisista tutkimuksista, jotka pyrkivät tähän, ei ole ollut puutetta sosiaalitieteissäkään, joskin nämä yritykset jakaantuvat melko epätasaisesti sosiaalitieteitten eri osa-alueille. Jos kuitenkin ajattelemme sosiaalitieteitten nykyistä tilaa, tutkimuksen heterogeenisyyttä, hajanaisuutta ja tutkimustulosten ristiriitaisuutta, on myös heti myönnettävä, että nämä metodologiset yritykset ovat ilmeisesti kokonaisuudessaan epäonnistuneet tehtävässään. Sosiaalitieteitten talo on tuskin koskaan hyvässä järjestyksessä, jos sitä verrataan joihinkin pitemmälle kehittyneisiin luonnontieteen haaroihin.

Sosiaalitieteitten metodologit voivat tietysti puolustautua sillä, että heidän opetuksiaan, neuvojaan ja varoituksiaan ei ole otettu huomioon varsinaisessa tutkimustyössä. On kuitenkin myös toinen mahdollisuus: ettei metodologioiden oma talo ole järjestyksessä, ts. heidän omat analyysinsä eivät ole sillä tasolla, että ne voisivat tarjota tukea varsinaisille tieteenharjoittajille. Voimme lähteä jälkimmäisestä otaksumasta ja tarkastella eräitä metodologisen tutkimuksen perusongelmia, jotka voivat ainakin osittain selvittää syitä siihen, miksi sosiaalitieteitten metodologit eivät ole saaneet omaa taloaan kuntoon eivätkä siksi myöskään kykene auttamaan varsinaisia tieteenharjoittajia.

Lainaan alkutekstiksi tarkasteluuni kappaleen Franz Kafkan tuotannosta. Yhteiskuntatieteilijät ovat — oikein tai väärin — usein viittanneet Kafkan kirjoituksiin halutessaan vaikuttavia esimerkkejä sellaisista ilmiöistä kuin byro-

---

Kirjoittajan väitöskirja *Theoretical Approaches and Scientific Strategies in Administrative and Organizational Research* tarkastettiin Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan väitöstilaisuudessa 27. 5. 1967. Oheinen artikkeli on tilaisuuden lectio precursoris.

kratian dysfunktiot ja yksilöiden vieraantuminen. Puen puolestani Kafkan metodologin — tai sanoisinko metametodologin — viittaan. Näin Kafka vertauksista ja niiden arvosta:

»Monet valittavat, että oppineiden sanat ovat vain vertauksia, joista ei ole mitään hyötyä käytännöllisessä elämässä, joka kuitenkin on ainoa elämä, joka meillä on. Kun oppinut sanoo: »Mene tästä yli», hän ei tarkoita, että meidän olisi mentävä yli jollekin konkreettiselle toiselle puolelle, jonka joka tapauksessa (ilman neuvoakin) osaisimme tehdä, jos se olisi vaivan arvoista. Oppinut tarkoittaa jotakin tarunomaista tuonpuolista, jota hän ei voi tarkemmin määrittää, ja siksi hän ei myöskään voi auttaa meitä vähässäkään määrin. Mitä tällaiset vertaukset tahtovat sanoa, on, että käsittämätön on käsittämätöntä ja senhän me jo tiedämme. Mutta ne huolet, joiden kanssa meidän on joka päivä taisteltava, on kokonaan jotakin muuta.

Tästä kysymyksestä (keskusteltaessa) eräs mies kerran sanoi: »Miksi sellainen vastahakoisuus: Jos seuraisit vertausten (neuvoja) sinä itse muuttuisit vertauksiksi, ja siten vapaaksi jokapäiväisistä huolista».

Hänen keskustelukumppaninsa sanoi: »Lyön vetoa, että tuokin on vertaus».

Ensimmäinen (puhuja) sanoi: »Voitit vedon».

Toinen sanoi: »Mutta vain vertauksissa».

Tähän ensimmäinen vastasi: »Ei, voitit todellisuudessa, vertauksissa sinä hävisit.»

Tulkitsen nyt tämän Kafka-fragmentin koskemaan tiedettä ja metodologiaa:

»Monet valittavat, että metodologian sanat ovat vain yleisiä sääntöjä, joista tieteelle ei ole mitään hyötyä, vaikkakin tieteen pitäisi olla kaiken tutkimuksen keskipisteen. Kun metodologi sanoo: »Ratkaise tämäntyyppiset tieteen ongelmat näin», hän ei tarkoita mitään konkreettista ongelmaa, jonka joka tapauksessa (ilman neuvoakin) osaisimme ratkoa, jos se vain olisi vaivan arvoista. Metodologi tarkoittaa jotakin filosofista, tuonpuoleista ongelmaryhmää, jota hän ei voi tarkemmin määrittää, ja siksi hän ei voi auttaa vähäisessäkään määrin. Mitä tällaiset metodologiset säännöt tahtovat sanoa, on, että tietäntyyppiset ongelmat ovat tietäntyyppisiä ongelmia, ja senhän jo tiedämme. Mutta ne ongelmat, joiden kanssa tiedemiehen on joka päivä taisteltava, ovat kokonaan jotakin muuta.

Tästä kysymyksestä keskusteltaessa eräs tiedemies kerran sanoi: »Miksi sellainen vastahakoisuus? Jos alat käyttää tällaisia metodologisia sääntöjä, muutut itse niiksi ja siten vapaaksi tieteen jokapäiväisistä ongelmista».

Hänen keskustelukumppaninsa sanoi: »Lyön vetoa, että tuokin oli metodologinen sääntö».

Ensimmäinen (puhuja) sanoi: »Voitit vedon».

Toinen sanoi: »Mutta vain metodologian kannalta».

Tähän ensimmäinen vastasi: »Ei, voitit vedon tieteen kannalta, metodologian kannalta hävisit.»

Tulkinnan ajatukset tuntuvat tutuilta ainakin sikäli, että jatkuvasti kohtaa sen sisältämän kaltaisia ennakkoluuloja ja syytöksiä metodologista tutkimusta kohtaan. Tulkinta sisältää myös eräitä keskustelun arvoisia vastauksia näihin syytöksiin. Yritän lyhyesti selventää sekä näitä syytöksiä että vastauksia.

Yleisin syytös metodologisia tutkimuksia vastaan on varmasti ylläesitetty: syytös konkreettisuuden puutteesta, joka tekee niiden tulokset hyödyttömiksi varsinaisen tieteellisen tutkimustyön kannalta. Selitys siihen, miksi tämä ongelma syntyy, löytyy myös ylläolevasta Kafka-tulkinnasta: metodologin on käsiteltävä yleisiä tieteen ongelmia, koska yksityiset konkreettiset ongelmat ovat aina joko kierrettävissä tai ratkaistavissa in casu, ja niiden selvittelyyn metodologia ei välttämättä tarvita. Metodologin on pyrittävä luokittelemaan tieteen ongelmia joillakin tieteen osa-alueilla ja ehdottamaan niille yleisiä ratkaisuja. Vasta tällöin metodologilla on oma tehtävänsä ja hän voi todella edistää tieteen kehitystä. Vaarana kuitenkin on, että yleisiin ratkaisuihin pyrittäessä nämä ratkaisut jäävät usein abstraktiselle tasolle, eikä niistä varsinaisessa tutkimustyössä ole mitään apua.

Samana ongelman voisi formuloida toisellakin tavalla. Voisi sanoa, että metodologisen tutkimuksen tehtävänä on rakentaa siltaa yleisen tieteen filosofian ja varsinaisen tieteellisen tutkimuksen välille. Tämä tarkoittaa sitä, että tieteen filosofian yleiset havainnot tieteen logiikasta, sen ongelmista ja niiden ratkaisuksista, tuodaan lähemmä varsinaista tieteellistä tutkimusta, ts. näitä havaintoja ja ratkaisuja sovelletaan yksityisillä tieteen osa-alueilla tehdyn tutkimustyön laadun ja luonteen tarkasteluun. Tällaisia tieteen yleisiä kysymyksiä, joita voidaan soveltaa ja käyttää täten hyödyksi, ovat esimerkiksi ne, jotka koskevat teorian asemaa tutkimuksessa, teoreettisten järjestelmien luonnetta ja loogista rakennetta, tutkimustyössä noudatettavia strategioita, ja yleistysten ja hypoteesien falsifiointia ja verifiointia. Tältä katsontakannalta yllä esitetty syytös metodologiaa vastaan voidaan formuloida seuraavasti. Silta, joka metodologin pitäisi rakentaa tällaisten filosofisten ongelmien ja varsinaisen tieteellisen tutkimuksen välille, jää jommastakummasta päästä liian lyhyeksi. Jos se jää liian lyhyeksi tieteen filosofian päästä, metodologi pyrkii selvittämään itsestään selviä konkreettisia kysymyksiä. Jos silta taas jää liian lyhyeksi varsinaisen tieteellisen tutkimuksen päästä, metodologi esittää pyöreitä periaatteita, jotka eivät anna mitään apua varsinaisessa tieteellisessä tutkimustyössä.

Yllä esitetty on metodologisen tutkimuksen perusongelma. Sen yksityiskohtainen selvittäminen vaatisi metodologisen tutkimustyön järjestelmällistä analyysiä ja tavallaan myös uuden tutkimushaaran, meta-metodologian perustamista. Olisi pyrittävä selvittämään ja yleisesti analysoimaan sellaisia ongelmaryhmiä kuin metodologisen tutkimuksen peruspremissien valinta erilai-

sia metodologisia ja tutkimusstrategioita, metodologisten käsitejärjestelmien loogista rakennetta ja esitettyjen metodologisten väittämien informatiivisuutta ja hyötyä tieteen tutkimuksen kannalta.

En yritäkään tässä puuttua mihinkään näistä ongelmista, vaan teen aluksi lyhyen huomautuksen metodologian puutteista edellä esitetyn valossa ja palaan sitten kysymyksiin metodologisen tutkimuksen yleisestä strategiasta ja metodologisen tutkimuksen funktioista niiden tieteelliselle tutkimukselle tuottaman hyödyn kannalta.

Palatakseni edellä esitettyyn sillanrakennusvertaukseen voisi sosiaali-tieteitten metodologiasta kenties sanoa, että sen rakentamat sillat tieteen filosofian ja varsinaisen tutkimuksen välille ovat kokonaisuutena ottaen jääneet useimmiten lyhyiksi molemmista päistä. Metodologiset analyysit ovat harvoja poikkeuksia lukuunottamatta jääneet tutkimusotteiden tyyppiluokitteluiksi tai uusien tutkimusotteiden innostuneiksi esittelyiksi, jotka eivät sitoudu sen paremmin varsinaiseen tieteelliseen tutkimukseen kuin tieteen filosofian erikoisongelmiin. Käytännöllisenä syynä tähän varmaankin on se, että liian harvat sosiaalitieteilijät saavat koulutusta varsinaisessa tieteen filosofiassa ja liian harvat tieteen filosofit saavat koulutusta sosiaalitieteitten substantiivisista saavutuksista. Teoreettisena syynä taasen on varmaankin se, ettei pyritäkään minkään yhtenäisen metodologisen tutkimusstrategian kehittämiseen sosiaali-tieteitä varten. En puutu tässä ensimmäiseen käytännölliseen ongelmaan, jonka ratkaisu riippuu sosiaalitieteilijäin ja tieteen filosofien koulutuksen järjestämisestä. Teen vain ehdotuksen metodologisen tutkimustyön yleiseksi strategiaksi, joka voisi auttaa systemaattisen metodologisen tutkimuksen luomisessa.

Metodologisen tutkimustyön strategia, joka ainakin intuitiivisesti näyttää suositeltavalta myös sosiaalitieteissä, on seuraava. Metodologin on lähdettävä liikkeelle yhdestä tai useammasta yleisestä mutta samalla konkreettisesta ongelmasta, jotka näyttävät vaivaavan hänen mielenkiintonsa kohteena olevaa tieteenhaaraa. Eräinä tällaisina ongelmina useimpien sosiaalitieteitten osalueilla voi mainita tutkimustulosten yhtenäisyyden puutteen, ts. teoreettisen kehityksen alhaisen asteen, ja tutkimustulosten heikon informatiivisuuden ts. niiden meille antaman uuden ja yleisen tiedon puutteen. Tällaiset lähtöongelmat on strategiamme seuraavassa vaiheessa liitettävä yhteen tieteen filosofian yleisten loogisten ongelmien kanssa ja niitä on tarkasteltava ja analysoitava näiden valossa. Tällaisia yleisiä tieteenfilosofisia ongelmia, joihin esim. teoreettisen kehityksen heikkouden ja tulosten heikon informatiivisuuden ongelmat liittyvät, ovat kysymykset tieteen teoriain ja hypoteesien konfirmaation tai falsifioitavuuden asteesta ja eri aggregaattitasoisen tutkimustyön teoreettisesta yhteennivomisesta. Tieteenfilosofisen analyysin jälkeen seuraavana vaiheena on metodologin mielenkiinnon kohteena olevan tutkimusalueen konkreettisten

tutkimusotteiden luokittelu ja tarkastelu. Tällöin myös arvioidaan, missä määrin eri tutkimusotteet ovat tarkastelun lähtökohtana olleiden ongelmien vaivaamia ja missä määrin näiden ongelmien syntyminen tai onnistunut ratkominen johtuu eri tutkimusotteiden erilaisesta peruslogiikasta aikaisemmin tarkasteltujen tieteenfilosofian kysymysten kannalta katsottuna. Tämän jälkeen metodologinen tutkimus voi vielä edetä kohden tiedonsosiologiaa ja tarkastella, mistä syistä jotkut tutkimusotteet valitsevat onnistuneemman ja toiset huonommin onnistuneen tutkimuksen peruslogiikan.

Edellä esitetyn kaltaisen metodologisen strategian seuraaminen on todellista sillanrakentamista — siirtymistä vuoroin tieteen filosofian vuoroin varsinaisen tieteellisen tutkimustyön puolelle. Näyttää myös selvältä, että tällainen metodologinen tutkimus todella voi esittää yleisiä metodologisia sääntöjä siitä, miten tutkimustyön jollakin tieteen osalla olisi edettävä. Se, missä määrin nämä säännöt sitten todella ovat hyödyllisiä, riippuu luonnollisesti ensikädessä metodologin taitavuudesta toimia sillanrakentajana ja tämä taasen tietysti hänen kyvystään hallita analyysissään sekä sen tieteen filosofinen puoli että kiinnostuksen kohteena olevan tieteen osa-alueen substantiiviset kysymykset.

Lopulta on syytä palata vielä kysymykseen metodologisen tutkimuksen hyödyllisyydestä tieteellisen tutkimuksen kannalta. Tässä hyödyllisyydessä on aiheellista erottaa ainakin kaksi katsontakantaa. Ensiksikin hyödyllisyys voi tarkoittaa sitä, että metodologinen tutkimus todella antaa tarkkoja sääntöjä siitä, miten tieteellisen tutkimuksen on edettävä jollakin tieteen osa-alueella. Tätä tehtävää voisimme kutsua metodologisen tutkimuksen »ohjaavaksi» funktioksi. Toisaalta yksityiskohtainen tutustuminen metodologiin analyysiin omalla tutkimusalueella ja myös sen ulkopuolella voi opettaa tiedemiestä ymmärtämään, mitä hän tieteellisessä työssään itse asiassa tekee ja mitä tieteellinen työ hänen tutkimusalueellaan todella merkitsee. Tällöin tiedemies voi »sisäistää» metodologin objektiivisen katsontakannan tai — Kafka-tulkintaamme lainataksemme — muuttua itse metodologisiksi säännöiksi, ja siten saavuttaa itselleen laajemman otteen tieteelliseen tutkimustyöhön. Tätä metodologisen tutkimuksen mahdollista vaikutusta voisimme kutsua sen »kasvattavaksi» funktioksi.

Metodologisen tutkimuksen kasvattavasta funktiosta puhuttaessa voimme vielä lopuksi palata metodologisen tutkimuksen meta-analyysin tarpeellisuuden ongelmaan. Jotta jollakin metodologisella analyysillä todella voisi olla »kasvattava funktio» varsinaisten tieteenharjoittajien suhteen, sen on selvästi osoitettava omat premissinsä ja samalla myös kaiken metodologisen tutkimuksen suhteellisuus. Vain tällöin metodologi itse ja hänen ehdotuksiaan seuraavat tieteen harjoittajat voivat välttyä dogmaattiselta sitoutumiselta yhteen

---

autuaaksitekeväksi julistettuun tutkimusotteeseen. Tai lainataksemme vielä kerran Kafkaa vain tällainen itseään analysoiva ja suhteellisuudentajuinen metodologinen tutkimus voi tuottaa voittoa tieteen itsensä eikä pelkästään metodologisen hienouden kannalta.